

A Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményei

Díszletterv átdolgozása

Ügyszám: SZJSZT-12/09

A bíróság által feltett kérdések:

1. Miben áll a díszlettervező szakmai munkájának lényege az alkotói folyamatban erős képi, tér- illetve látványvilággal rendelkező rendezővel való együttműködés, kölcsönös inspiráció jegyében?
2. Az ősbemutató díszletének létrehozását az alkotás folyamatában vizsgálja a Testület a lefolytatott bizonyítási eljárás alapján annak bírósági megállapítása mellett, hogy a darab díszleteit a 37. sz. tárgyalási jegyzőkönyvhöz csatolt F/1-F/9. alatti rajzok szerinti tartalommal a felperes készítette el M.T. „díszlet” leírása és P.I. kétszintes /emelvényes/ díszlet rendezői koncepciója figyelembe vételével. Utóbbi rendezői koncepció mennyiben volt meghatározó a művészi alkotói folyamatban?
3. Az ősbemutató ilyen alkotói folyamat eredményeként létrejött díszlete az 1999. évi LXXVI. törvény /Szt./1.§ /2/ bekezdés n./ pontja szerint védelem alatt áll-e? Térjen ki a Testület a díszletek alaprajzi elhelyezkedésére, a térforma és a játéktér elrendezésére, a mozgás mechanizmusára, a helyszínváltozások megvalósítására, a darab különböző helyszíneinek térbeli elhelyezéseire a forgó és felső szint segítségével, a bútorzatok elhelyezkedésére az egyedi, eredeti jelleg megítélésénél.
4. Önálló alkotó munkaként jelenik-e meg a díszletben P.I. rendező kétszintes díszlet /emelvényes/ kialakítására vonatkozó rendezői koncepciója, önálló védelem tárgyát képezi-e? Igenlő válasz esetén az Szt. szerinti minősítést végezze el a Testület.
5. Annak figyelembe vételével, hogy a soproni előadás nagyszínpadi díszletét készítő III. rendű alperest kötötték a szerzői, társszerzői instrukciók, a darabot 1991-től rendező P.I. lényegi rendezői koncepciója, ekként a kétszintes, emelvényes díszlet kialakításának koncepciója, s az I. rendű alperes részéről a realista stílusú előadás igénye, a „Légy jó mindhalálig” c. musical soproni előadásának díszlete
 - Önálló műnek tekintendő-e, az eredeti műnek járó jogvédelem megilleti-e, avagy
 - az Szt. 29. §-a szerinti átdolgozásnak tekintendő? Az átdolgozás megítélésénél az ősbemutatót követően a soproni előadásig a felperes által készített átdolgozott díszletrendszer elemeit a szükséges körben vonja vizsgálatában a Testület.
6. Ha és amennyiben szerzői jogi szempontból e végzés 2./ pontja szerinti tartalommal a felperes által készített díszlet átdolgozásának tekinthető a soproni előadás díszlete, ez esetben minősítse a II. és III. rendű alperes tevékenységét a felperest megillető szerzői jogvédelem tárgyi körével összefüggésben. A II. rendű alperes rendezőként a játék- és látványtervezői munkákat is, míg a III. rendű alperes a díszletterveket, scenikai munkákat végezte.

Ad.1

A kérdés megválaszolása során az eljáró tanács először a díszlettervezői tevékenységnek a művek színpadra állításának folyamatában betöltött szerepét általánosságban vizsgálta meg, ezt követően a rendelkezésére álló dokumentációk alapján a díszlettervező és rendező jelen ügyben történő együttműködésének jellegével kapcsolatosan tett megállapításokat.

A díszlettervezői munkával kapcsolatosan általánosságban elmondható, hogy az a művek színpadra állításának rendkívül sokrétű folyamatában – a (szöveg)írói, rendezői, zeneszerzői stb. alkotókkal együttműködésben – többnyire az alkotói munka egyik jelentős részét képezi. E művészeti alkotófolyamatra jellemző, hogy abban minden alkotónak – az általa gyakorolt művészeti ágak megfelelően – saját szempontjai és speciális látásmódja van. A többes alkotói tevékenység jellegből adódóan azonban ezek egymáshoz igazítása és összehangolása szükségzerű és nélkülözhetetlen a színházi produkció megszületéséhez. (Ezen kívül egyéb objektív szempontok, mint pld. a baleset- vagy tűzvédelmi előírások természetesen ugyancsak befolyásolhatják az alkotói folyamatot.)

Meg kell itt jegyezni, hogy „díszlettervező” tevékenység tartalma és így fogalma is átalakult az utóbbi 2-3 évtizedben. A változásokat korszerűbb elnevezéssel ma a „látványtervező” kifejezés fedi le. Az új fogalom magában hordozza a lényegét: a látványtervezőnek víziója, belső képi elképzelése van a színpadra állítandó irodalmi alkotás színpadi megvalósulásáról. Ez a belső kép a látványtervként megragadható kiindulópont.

A díszlettervezőnek – alkotótársaihoz hasonlóan – számos szempontra figyelemmel kell lennie a díszletek és azok terveinek elkészítése során. Ilyenek elsődlegesen a darab rendezőjének (vagyis a fenti alkotómunkák fő irányítójának, összefogójának) a színpadra állítással kapcsolatos elképzelései, emellett (vagy ennek részeként) a díszletnek igazodnia kell többek között saját és/vagy a mű keletkezésének korához, a korhoz kötődő tárgyi kultúrához, továbbá építészeti és képzőművészeti stílusokhoz, az előadás helyszínének (játéktérének) adottságaihoz, valamint – nem utolsósorban – a mindezek megvalósításához rendelkezésre álló anyagi forrásokhoz. E tényezők értelemszerűen minden terv elkészítésénél más-más súllyal esnek latba.

Mindezen szempontok figyelembe vétele sem jelenti azt azonban, hogy a díszlettervező tevékenysége ne lenne alkotói munka: ezzel ellenkezőleg, az az esetek túlnyomó többségében magas fokú kreativitást, művészi érzéket és szakmai tudást igényel és ezért eredménye, vagyis a díszlet(terv) is egyéni-eredeti jellegű. Abban az esetben ugyanis, ha a „díszlettervező” valójában csak mechanikus kivitelezője egy másik személy (pld. a rendező) teljes körűen megtervezett tervének, szerzői jogi értelemben már nem díszlettervezőről, hanem díszletkivitelezőről, díszletépítőről (asztalos, festő stb.) beszélhetünk. *A jelen eljárás tárgyává tett esetben ez utóbbi lehetőséget nem támasztja alá, hogy újabb és újabb színpadra-állítások idején (több mint egy évtizeden át) a rendező ismételten igénybe vette a díszlettervező munkáját.*

A díszlettervezői tevékenység annyiban kétségtelenül hasonlít az alkalmazott művészeti ágakhoz, hogy a rendezői elképzeléseknek nagymértékben alá van rendelve és az előadás megszületésének céljának szolgálatában áll. Ez azonban önmagában nem gátja az egyéni kreativitásnak és gondolatkifejtésnek, ezen keresztül pedig az egyéni-eredeti mű létrejöttének.

A rendezői koncepcióval kapcsolatosan általánosságban még az „erős képi, tér- illetve látványvilággal rendelkező” rendezők esetében is elmondható, hogy a rendezői vízió skiccekkel - látványtervezői szempontból a közös munka kezdeti tájékozódását segítő, művészi értelemben azonban primer, vázlatkarakterű - rajzi munkaötletekkel indul el. Ez azonban továbbra is nyitva hagyja az utakat a tervező kreativitásának. A megvalósítandó képet a látványtervező tudja - a verbális szövegekönvből, rendezői instrukciókból, a próbafolyamat során a játéktér elképzelt képét újra és újra megvédve vagy éppen azt rugalmasan alakítva - az eredeti vízió lényegét megvalósító képpé tömöríteni-komponálni. Ez a kép nem azonos, de jóval több, mint a szcenikai értelemben, a díszletműhelyekben „legyártott”, változásra, koreográfiák befogadására képes, színpadképfotózásra alkalmas díszlet – pl. kerekkel kellősített, a tánchoz helyet biztosítandó - holt matériája. Benne van a szcenika is, de a dramaturgiai hatást a jelmezekkel, a világítással, az effektekkel a teljes kompozíció, együtt érheti el. A látványtervező többnyire ezek koordinálásában is szerepet vállal, ami számára fokozott hatáskört és felelősséget teremt.

A díszlettervezői tevékenységet eredményét, vagyis a díszlettervet éppen e kreatív jellegénél fogva a szerzői jogról szóló törvény (1999. évi LXXVI. tv. a szerzői jogról, a továbbiakban: „Sztj.”) külön is nevesíti (Sztj. 1. § (1) n) pont – itt is ki kell emelni, hogy a díszlettervek védelmét ettől függetlenül természetesen sosem a megnevezés, hanem az egyéni-eredeti jelleg alapozza meg).

Összességében tehát a díszlettervezői munkáról általánosságban elmondható, hogy az önálló alkotói tevékenységnek minősül még akkor is, ha a tervezés folyamatát a rendezői koncepció értelemszerűen és az esetek többségében nagymértékben befolyásolja. Ilyenkor a rendezői vagy közös munkaként megszülető elvi és művészi döntések, ötletek tükröződnek később a díszlettervben.

A rendezői és szerzői (szövegírói) koncepció a jelen ügy tárgyává tett esetben is megjelent a díszlet alkotási folyamatában (pld. az az ötlet, hogy a Debreceni Református Kollégium épülete jelenjen meg az egyik fő díszletként). A szövegírói leírás a legtöbb esetben nem haladta meg a színpadi változat alapjául szolgáló regény által megkívánt ötletek szintjét (pld.: Törökék konyhája – tűzhellyel, konyhaasztallal, székekkel), a kidolgozás, megjelenítés, vagyis az ötletek megfelelő – szerzői jogi védettséget elérő szintű – formába öntése ezen túlmenően a díszlettervező munkájának eredménye. Az a becsatolt díszlettervek, illetve a megvalósult díszlet alapján egyértelműen megállapítható, hogy a díszlettervező tevékenysége nem csupán a rendező minden részletre kiterjedő utasításainak mechanikus megvalósításában állt: a díszlettervezői tevékenység ebben az esetben sem nélkülözte a fent már említett kreatív, művészi jelleget.

Ad.2.

Utalva az előző kérdésre adott válaszára is, az eljáró tanács a rendező kétszintes (emelvényes) díszletkoncepciója kapcsán megállapította, hogy az a művészi alkotófolyamatban csupán a *keretfeltételt írta körül (ez a maga funkciójában természetesen pozitív módon alapozta meg a végeredményt)*, azt – a díszletezés szempontjából – a díszlettervezői alkotómunka töltötte ki alkotói tartalommal. Ezért az elkészült díszlet szempontjából a rendezői koncepció itt csak a szerzői jogi védelem szintjét el nem érő – a színházi világban egyébként gyakran alkalmazott – ötletnek minősül.

Ad 3.

Az eljáró tanács álláspontja szerint az ősbemutatóra készült díszlet eléri a szerzői jogi védelem által megkívánt egyéniség-eredetiség szintjét, ezért az az Szjt. 1.§ (2) bekezdés n) pontjában külön is nevesített módon, díszlettervként szerzői jogi védelem alatt áll. Ez még akkor is így van, ha egyébként a rendezői koncepció, illetve maga a színpadra állított mű igen sok részletben determinálta a tervezői folyamatot – *a regényíró által megfogalmazott emblemikus kép*, a Debreceni Református Kollégium épülete, amely a darab háttérének több helyen is mintául szolgál, pld. ma is álló klasszicista épület, *az eredeti miliő egyik kulcsa*, és ezt a tervezői munka során is figyelembe kellett venni. (A díszlet tehát nem „általában” egy klasszicista épületet ábrázol – megjegyzendő, hogy a klasszicizmus szigorú és más művészeti irányzatokhoz /pld. a barokkhoz/ képest formailag egyébként is jóval kötöttebb.) A belső lépcsősor, az egyes „szobák” kialakítása azonban ennél is kötetlenebb és egyedibb tervezői munkát igényelt.

A díszletek alaprajzi elhelyezkedésével, a térforma és a játéktér elrendezésével, a mozgatás mechanizmusával, a helyszínváltozások megvalósításával, a darab helyszíneinek, illetve a bútorzatok térbeli elhelyezésével kapcsolatosan egyaránt megállapítható, hogy a tervezést a rendezői koncepció mellett a bemutató színház építészeti sajátosságai, méretei, technikai felszereltsége – tehát szubjektív szempontok, adott és meg nem változtatható lehetőségek – is befolyásolták. Az valóban rendezői döntés kérdése, hogy az adott lehetőségekkel (pld. forgószínpad) élni kívánt-e a rendező a színpadra állítás során, de önmagában ezek sem befolyásolják a díszlet egyéni-eredeti jellegét. *A díszletterv szempontjából lényegi kérdés elsődlegesen a látvány, az eredeti miliő megtartása, illetve ennek scenikai megtervezése.*

Ad 4.

Az eljáró tanács visszautalva a 2. kérdésre adott válaszára megerősíti, hogy önmagában az a rendezői ötlet, amely szerint a színpadra állítás során kétszintes díszletet kell alkalmazni, nem éri el a szerzői jogi védelemhez szükséges egyéni-eredeti gondolat kifejtés szintjét. Ez a színházi gyakorlatban, *azon belül is főként a zenés produkciókban* igen gyakran alkalmazott megoldás *(akárcsak a színpadon alkalmazott lépcső, amely önmagában szintén nem eredeti ötlet)*. A szerzői jogi védelem tárgya minden esetben a gondolatok egyéni-eredeti formában öntése, nem maga az annak alapjául szolgáló tartalom.

Ad 5.

Az eljáró tanács álláspontja szerint a soproni előadás díszletének vizsgálata alapján megállapítható, hogy az több részletében is az ősbemutató díszletének átdolgozása, és így az Szjt. 29. §-a alapján származékos műnek tekinthető.

Ezt *többek között* az alábbi szempontok támasztják alá:

- a Debreceni Református Kollégium épületének díszletként történő megjelenítése az eredeti regény által adott „*írói kép*”, azonban azt az eredeti előadásban (ősbemutató) *a látványtervező erősen „tömörítette”, így az adott megoldásban ez erős „eredeti képpé” vált. Az átdolgozásban az ősbemutatón megvalósult tömörített eredetiség*

továbbélt. Ennek értelmében a soproni átdolgozás nem önálló koncepció, csak az adottságokhoz (a színpad méreteihez stb.) alkalmazkodó átszabás. Az egyes részek meg- vagy meg nem tartásának kvantitatív leltározása helyett ezért ebben az esetben a kvalitatív mérlegelés lehet meghatározó. Ez alapján megállapítható, hogy a kollégiumépület megjelenítése még az eltérő számú elemek (pld. ablakok) esetében is az eredeti díszlettervezői koncepció utánérése. Mint az eljáró tanács fentebb már utalt erre, a Debreceni Református Kollégium ma is álló, ezért egyértelmű mintaként szolgáló épület, azonban ez sem magyarázza azt a nagyfokú azonosságot, amely a két díszletterv esetében látható. A soproni díszlet tervezése során az eredeti tervtől eltérő számtalan más formában is megjeleníthető lett volna az épület (pld. az épület színének módosításával, az arányok megváltoztatásával).

- a „Soproni és Debreceni összehasonlító sémák” és a videók alapján megállapítható, hogy a két változat nem különbözik, sőt kifejezetten (pl.: a Pósalaky szobánál, vagy a finálé forgó-részmozgásánál tükröképként) és lényegileg összetartozik, vagyis a soproni eladás a debreceni „leképezése” (kivéve természetesen a Debrecenben még nem létezett Osztályterem/II. jelenetet.)
- A több jelenetben (pld. hálótermi rész) látható lépcső kialakítása – vonalvezetése és korlátja – ugyan a két előadásban jelentősen különbözik, azonban a mindkét megvalósításban szembevető puritán összhatás és színezet ugyancsak az eredeti, debreceni díszletnek a soproni tervek készítésekor történő figyelembe vételére enged következtetni.
- A trafikusbódé kialakítása az elemek elrendezésében is nagyfokú hasonlóságot mutat.

Az eljáró tanács ugyanakkor megjegyzi, hogy az átdolgozások általános természetéből adódóan a soproni előadásban számos részlet (pld. asztalok, terítők) különbözőséget mutat, ami új, önálló alkotói tevékenységet is feltételezhet. A tervezést azonban ebben az esetben ugyanúgy kötötte az előadás alapjául szolgáló mű és a korhűség kívánalma, mint a debreceni díszletezés esetében, ezért annak megállapítása, hogy az egyes részletelemek tekintetében a soproni előadás mennyiben támaszkodik a debrecenire, nem lehetséges egyértelműen.

A „realista stílusú előadás igényével” kapcsolatosan az eljáró tanács megjegyzi, hogy az ősbemutató és a soproni díszlet összehasonlítása alapján nem észlelhető, hogy a soproni előadás díszlete bármiben is „realistább” lenne az ősbemutató díszleténél: az eredeti díszlet – a kollégium épülete, az egyes helyiségek kialakítása – összességében és összhatásában éppen úgy realista, mint a soproni díszlet esetében.

Ad. 6.

Az eljáró tanács álláspontja szerint a II. rendű alperes a játék- és látványtervezői munkákat is végző rendezőként, illetve a III. rendű alperes a díszletterveket, szcenikai munkák végzőjeként egyaránt az eredeti díszletterv átdolgozójának minősül.

Budapest, 2009. szeptember 25.

dr. Tomori Pál
a tanács elnöke

dr. Gondol Daniella
a tanács előadó tagja

dr. Kiss Zoltán
a tanács szavazó tagja